

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161.2'06-311.6.09

DOI <https://doi.org/10.31652/3041-1084-2025-5-01>

Семантика та символіка кольорів в історичному романі «Маруся Чурай» Ліни Костенко

Semantics and Symbolism of Colour in Historical Novel Marusya Churai by Lina Kostenko

Віннічук Алла Петрівна,
*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української літератури
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
orcid.org/0000-0003-0359-4169
Alla.Vinnichuk@vspu.edu.ua*

Анотація. У статті проаналізовано символіку та функції кольорів у романі «Маруся Чурай» Ліни Костенко, зосереджено увагу на їх семантичній градації. З'ясовано особливості сприйняття письменницею кольорів як із позиції означення певної властивості, так і відтворення «пейзажу душі» – внутрішнього світу героя, його настроїв та переживань. Поряд із традиційними асоціаціями, розглянуто специфіку власне авторського потрактування семантики кольороназв. Доведено, що колір в історичному романі у віршах «Маруся Чурай» має різне навантаження: смислове, описове та емоційне.

З'ясовано, що найактивніше авторка послуговується чорним, червоним та білим кольорами, практично порівну використовує сивий, срібний, золотий, зелений, оранжевий, синій. Кожен колір, вибраний письменницею для позначення будь-якого явища чи предмету, є рефлексією її образу світу, призмою, через яку вона бачить подію чи ситуацію, проникає в людську свідомість та душу.

Ключові слова: Ліна Костенко, історичний роман у віршах «Маруся Чурай», кольороназви, семантика, символіка, внутрішній світ героя.

Abstract. The article examines the symbolism and functions of colour in Lina Kostenko's historical novel in verse *Marusya Churai*, with particular attention to their semantic gradation. It explores the writer's perception of colour both as a means of defining specific properties and as a tool for conveying the "landscape of the soul" – the protagonist's inner world, moods, and emotions. Alongside traditional associations, the study considers the distinctive features of the author's personal interpretation of colour semantics. The analysis demonstrates that colour in *Marusya Churai* carries varied functions: semantic, descriptive, and emotional.

The author most frequently employs black, red, and white, while grey, silver, gold, green, orange, and blue appear with nearly equal frequency. Each colour selected by the writer to depict a phenomenon or object reflects her worldview, serving as a prism through which she perceives events and situations, and penetrates the depths of human consciousness and the soul.

Keywords: Lina Kostenko, historical novel in verse *Marusya Churai*, colour terms, semantics, symbolism, protagonist's inner world.

Постановка проблеми. Одним із активно використовуваних засобів творення художнього світу, розкриття й увиразнення стилю митця є кольористичний образ. За допомогою кольору та світлових контрастів письменник відтворює різні психологічні стани персонажів, зображує настроєві пейзажі, викликає у читача різні асоціації та емоції. М. Вінграновський в одному з інтерв'ю зазначав: «Все-таки живопис захоплює багатьох людей. Видно, людина прагне кольору» [2, с. 18]. Цей вислів уповні розкриває особливості індивідуальному стилю Ліни Костенко, яка майстерно живописує словом, її рядки наповнені великою кількістю кольорів і відтінків. Письменниця вдається до кольору не лише як до означення певної властивості предмета, але й прагне відтворити події, зафіксувати фарбами палітру почуттів, настроїв, переживань, емоцій. І. Франко писав: «Що чинить маляр, кладучи на малюнку близько одну коло одної дві плями різних кольорів, що стоять далеко один від одного в шкалі барв, те саме осягає поет, шарпаючи в відповіднім місці нашу уяву від звичайного асоціативного ряду до незвичайного або просто супротивного. Се діється особливо

в тих творах, де темою є мішані чуття, драматичні ситуації, сильні людські афекти та пристрасті» [10]. Саме таким є історичний роман у віршах «Маруся Чурай».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художня своєрідність творчого доробку Ліни Костенко стала предметом наукового осмислення вітчизняних літературознавців: поетологічні особливості лірики та ліро-епосу потрактовано у працях О. Астаф'єва, С. Барабаш, І. Дзюби, С. Дячок, Г. Жуковської, М. Ільницького, Г. Клочека, Н. Криловець, В. Панченка, О. Пахльовської, Е. Соловей, Л. Тарнашинської та ін.; особливості версифікації досліджено в науковому доробку Н. Костенко, О. Башкирової та ін.

Постановка завдання. Стаття має на меті проаналізувати особливості концептуального вираження світогляду Ліни Костенко крізь призму важливих для розуміння її творчості кольорів, зосередивши увагу на трансформації кольоропозначень та їх символічному наповненню в історичному романі у віршах «Маруся Чурай».

Для досягнення мети було виконано такі завдання: виокремлено кольороназви у романі шляхом суцільної вибірки; визначено частотність уживання зафіксованих кольороназв; простежено символіку, семантику та функції кольорів.

Виклад основного матеріалу. Зауваживо, що загальна кількість кольорів у творі – 131, найуживанішими є чорний, червоний та білий; спорадично трапляються й інші кольори, зокрема золотий, срібний, зелений, синій, жовтий та ін.

У романі Ліна Костенко найбільше використовує чорний колір (26 разів, 20%), а також синонім до нього – темний (10 разів, 7%). Насамперед, функціонування лексеми «чорний» позначено традиційністю, йдеться про означення природної властивості, до прикладу: «Чорні обриси гори», «Котра дівчина чорні брови має», «Нащо мені чорні брови», «Чорні очі», «... і тільки цвинтар чорними хрестами», «Чорна осіння земля» [9] та ін.

Також чорний колір авторка використовує на позначення трагічних історичних подій, намагається донести до читача зубожіння гнобленої української землі під час національно-визвольної боротьби народу під проводом Богдана Хмельницького (1648–1654): «Вдягнула ніч на вікна чорні шори», «Розійтися, як чорна хмара», «Кирея з вильотами чорна / в останній раз майнула за бугром» [9].

Чорний колір є своєрідним тлом, що допомагає письменниці передати комплекс емоцій, важкого внутрішнього стану героїв – суму, розпачу, горя, туги, печалі, тривоги, це символічний образ смерті, темряви, розчарувань, зневіри, відчаю: «І чорні бурі пристрастей людських», «Увесь блідий, аж під очима чорно» (в контексті змучений, стомлений, розчулений), «... зайшов за мене, як за чорний обрій», «така тепер я чорна і худа», «чорний сум», «... важка жалоба чорної коси», «У неї котик бук, як чортеня, / і чорна доля з чорними очима» [9].

Зауважимо, що синонімом до чорного кольору є темний, тобто позбавлений світла, він асоціюється з чимось лихим, таємничим, таким, що несе загрозу: «... бо зрада – діло темне і брудне», «А вечір темний / Хмари, як повісма», «Спадає вечір сторожко, помалу, / ворухить зорі в темряві криниць», «Нащо ходиш назирці за мною? / Нащо витяг з темної води?», «Стара Полтава, як стара чаклунка, / іде із клунком темної гори», «Хо шарудить у темному куточку...», «... мучитель власного народу, / кривавий кат з-під темної зорі» [9].

Отже, чорний та темний уживано в романі в первинному значенні ознаки предмета за кольором і в переносному, що відтворює різні рівні свідомості – філософський, психологічний, морально-етичний та соціальний.

Часто застосовуваним у романі є червоний (кривавий, багряний, вогненний) колір (25 разів, 19%). Цей колір пов'язаний із трагізмом буття, життєвими випробуваннями, неспокоєм, тривогою, смутком, тугою, жалобою, пересторогою: «... криваві часи», «Багряне сонце. Дужка золотава / стоїть над чорним каптуром гори», «Ішла крізь очі, мов крізь колючину, / обдерта до кривавої роси», «Та тож не гроші, то ж кривавий піт», «Трое старшин – у рубцях, у кривавому клоччі – / прямо із бою – говорили про бій на Дніпрі», «В тяжкі часи кривавої сваволі / смертей і кари маємо доволі», «...кривавий кат з-під темної зорі», «Лиш ходить смерть з кривавою косою...», «Кривавим градом плаче горобина», «Кленочками червоними й рожевими / її на той світ осінь провела» [9].

Чорний і червоний колір становлять майже однаковий відсоток використання. М. Ільницький справедливо зауважував, що саме ці барви є символом українського народу: «Червоне й чорне в українській народній вишиванці – це не лише найдавніше та найпоширеніше поєднання кольорів, воно має свою сталу символіку,

яка усвідомлювалася народом як вираження самої суті людського буття, поєднання радості й туги, а ширше – життя і смерті» [7, с. 96].

Особливо часто з'являється у романі білий колір, його використано 22 рази (17%). Традиційно – це колір світла, чистоти, життя, радості, невинності. Для українців білий – споконвіку священний. Проте, у романі він є полісемантичним, уживаним в іншому значенні – символ порожнечі, болю, смутку, туги: «Тітки – біліші наміток», «Іще бліда, іще мов крейда біла», «Торкнувся шклянки білими вустами», «... уже моє намисто побіліло, мов памороззю сизою взялось»; та божевілля й смерті «Повезли мою матір на білих волах, / неоплакану матір...», «І голову криваву Іоанна / над білим світом Іроду несе» [9]. Також прикметник «білий» у романі узгоджується з іменниками вихор, сонце, сніг, світ, сорочка, лебеді, цвіт.

Окремо зупинимось на таких різновидах спектру білого, як сивий (14 разів, 11%), срібний (5 разів, 4%). У Ліни Костенко ці кольори асоціюються із давністю,плинністю часу, мудрістю, печалю, втомою: «І голова у нього над плечима / була як вежа в шапці сивини», «Мине сім літ – і голову цю сиву / Виговському на списі подадуть» «А в нього сива борода, як дим», «Він знає все, сивесенький спудей» «Батьки у нас безстрашні й невтолені / і матері посивіли від сліз», «Сміявся тесля, головою срібний, / що не згодиться тут його труна», «У нього скроні в срібній папороші» [9]. Срібний колір також уживаний у значенні «прекрасний», «чарівний»: «А серце ще таке безоборонне, / таким співає срібним голоском», «Обняв за плечі і повів / під срібне листя осокові» [9].

Активністю відзначається золотий колір (12 разів, 9%), який традиційно асоціюється із семантикою оновлення, життєствердження, вживається на означення жовтої барви, викликає яскраві зорові образи: «Червона крайка в смужки золоті», «І ось він, Київ, за валами він! – / той стольний град, золотом диво» [9]. Окрім прямого значення золотий колір ужито в переносному, метафоричному: «Багряне сонце. Дужка золотава», «Лягла на мур вечірня позолота», «Хіба ж не ви були в Золотоноші / єдине золото, яке він там узяв» (про матір Марусі, яку батько привіз із Золотоноші) [9].

Серед кольорів, що переважають у романі фіксуємо вживання зеленого (7 разів, 5,5%), який здавна вважається символом надії, оскільки асоціюється з весною, пробудженням природи, молодістю. У Ліни Костенко зелена фарба є неодмінною і сталою кольоровою

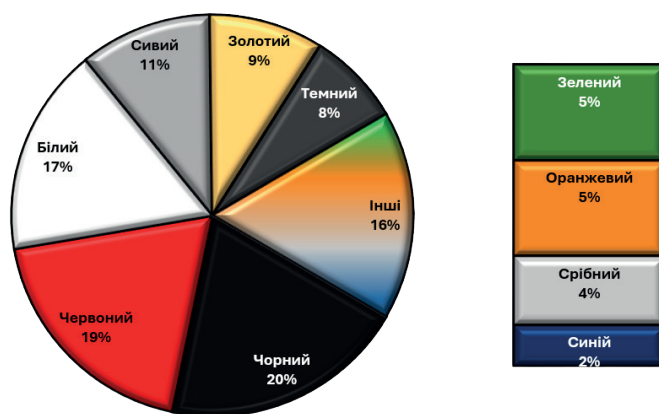
барвою природи: «І тільки груша листя ще зелене / чомусь хитнула раптом при стіні», «Тут коло нас така зелена балочка, / там озеро, не видно йому дна» [9].

У романі Ліна Костенко використовує кольори, які не представлені широкою частотою, але їм також належить певне місце. Письменниця застосовує оранжевий (жовтогарячий, рудий) (7 разів, 5,5%) та синій (3 рази, 2%).

Оранжевий колір указує на зміну пір року й асоціюється з плинністю часу, з настанням осені: «І гілка суха, як рука кармеліта, / тримає у жмені оранж горобини», «Ці барви жовтогарячі...», «...жовтогарячим дивом горобин», «стоять ліси смарагдово-руді» [9].

Синій колір у давні часи був символом духовності й чистоти. Його носили священники, а сукном синього кольору покривали священні предмети в монастирях. Також синій колір позначав циклічність буття. У романі «Маруся Чурай» чутливість до синього кольору підвищується у стані печалі, смутку, неспокою, душевного болю, передчуття смерті: «Світає, Господи, світає ... / ... Якись он квіти, сині-сині / на голу цеглу повились» [9].

Отже, відповідно до мети і завдань нашого дослідження, було виділено найбільш поширені кольороназви, скомпоновані у вигляді відповідного лексико-семантичного мікрополя. Кількісні підрахунки зображено на рис. 1.

Висновки. Таким чином, можемо висновкувати, що найактивніше авторка послуговується чорним, червоним та білим кольорами, практично порівну використовує сивий, срібний, золотий, зелений,

оранжевий, синій. Кожен колір, вибраний письменницею для позначення будь-якого явища чи предмету, є рефлексією її образу світу, призмою через яку вона бачить подію чи ситуацію, проникає в людську свідомість та душу.

Майстерне застосування колірної палітри у романі «Маруся Чурай» Ліни Костенко свідчить про те, що авторка не лише творчо використала найкращі традиції світової та національної літератури, перетворивши колір на потужний стилістичний засіб, але й створила власний колірний тезаурус, який став рефлексією її образу світу загалом і національного образу зокрема. Лексика на позначення кольору характеризується багатством семантичної наповненості та виконуваних функцій, що зумовлено її здатністю створювати різноманітні образи в контексті художнього твору.

Список використаних джерел:

1. Босак Н., Копусь О. Кольорова палітра збірки поезій Ліни Костенко «Річка Геракліта». Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/13079/1/Bosak%20Nina%20Fodorivna%202021.pdf> (дата звернення: 17.05.2025).
2. Вінграновський М. Вибрані твори : У 3 т. Т. 1 : Поезії. Вступна стаття Т. Салиги. Тернопіль : Богдан, 2004. С. 18–22.
3. Vinnichuk A. P., Krupka V. P. The artistic originality of the symbolism of color names in the collection «Zymovi dereva» by Vasyl Stus. ISMA University of Applied Sciences. International scientific conference «Current trends and fields of philological studies in the challenging reality» : conference proceedings (July 29–30, 2022. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022, p. 73–77.
4. Гриценко Г.В. Уявні і реальні картини в структурі творів інтимної лірики Ліни Костенко. Вісник ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка. Вип. 101. Серія : Педагогічні науки. Чернігів, 2012. С. 85–88.
5. Губарева Г.А. Семантика та стилістичні функції кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко: автореф. дис... к.філол. н. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2002. 19 с.
6. Захарова В.А. Засоби естетичної виразності в інтимній ліриці Ліни Костенко. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2015. № 19. Том 2. С. 20–24.
7. Ільницький М. Дмитро Павличко: нарис творчості. Київ : Дніпро, 1985. 189 с.

8. Ключек Г.Д. Ліна Костенко : навчальний посібник-хрестоматія. Кіровоград : Степова Еллада, 1999. 319 с.
9. Костенко Л., Симоненко В., Стус В. Поезія. Київ : «Наукова думка», 1998. С. 7–147.
10. Франко І. Із секретів поетичної творчості. Режим доступу: <https://surl.li/jbozca> (дата звернення: 17.05.2025).

References:

1. Bosak N., Kopus O. Kolorova palitra zbirkы poezii Liny Kostenko «Richka Heraklita». Rezhym dostupu: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/13079/1/Bosak%20Nina%20Fodorivna%202021.pdf> (data zvernennia: 17. 05. 2025).
2. Vinhranovskyi M. Vybrani tvory : U 3 t. T. 1 : Poezii. Vstupna stattia T. Salyhy. Ternopil : Bohdan, 2004. S. 18–22.
3. Vinnichuk A. P., Krupka V. P. The artistic originality of the symbolism of color names in the collection «Zymovi dereva» by Vasyl Stus. ISMA University of Applied Sciences. International scientific conference «Current trends and fields of philological studies in the challenging reality» : conference proceedings (July 29–30, 2022. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022, p. 73–77.
4. Hrytsenko H. V. Uiavni i realni kartyny v strukturi tvoriv intymnoi liryky Liny Kostenko. Visnyk ChNPU imeni T. H. Shevchenka. Vyp. 101. Seriiia : Pedahohichni nauky. Chernihiv, 2012. S. 85–88.
5. Hubareva H. A. Semantyka ta stylistychni funktsii koloratyviv u poetychnii movi Liny Kostenko: avtoref. dys... k. filol. n. Kharkiv : KhNU im. V. N. Karazina, 2002. 19 s.
6. Zakharova V. A. Zasoby estetychnoi vyraznosti v intymnii lirytsi Liny Kostenko. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universtetu. Ser.: Filolohiia. 2015. № 19. Tom 2. S. 20–24.
7. Ilnytskyi M. Dmytro Pavlychko: narys tvorchosti. Kyiv : Dnipro, 1985. 189 s.
8. Klohek H. D. Lina Kostenko : navchalnyi posibnyk-khrestomatiia. Kirovohrad : Stepova Ellada, 1999. 319 s.
9. Kostenko L., Symonenko V., Stus V. Poeziia. Kyiv : «Naukova dumka», 1998. S. 7–147.
10. Franko I. Iz sekretiv poetychnoi tvorchosti. Rezhym dostupu: <https://surl.li/jbozca> (data zvernennia: 17. 05. 2025).